

Wat weten wij over de gevangenispopulatie?

Een overzicht van bevindingen uit verschillende
onderzoeken

Jo-Anne Wemmers

maart 1995

Justitie

**Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

Samenvatting en conclusies

Op verzoek van de Commissie Korthals-Altes is het WODC benaderd om een overzicht te maken van de populatie recent veroordeelden of gedetineerden, teneinde na te gaan wat de omvang is van een aantal categorieën personen die in aanmerking zouden kunnen komen voor een alternatieve sanctie. Hieronder is getracht, aan de hand van verschillende bronnen, dit overzicht te vervaardigen.

Indien men aan alternatieve afdoeningen denkt dan ligt het voor de hand dat men zich richt op daders die tot een gevangenisstraf zijn veroordeeld. In totaal is 52% van de bevolking in de penitentiaire inrichtingen veroordeeld tot een vrijheidsstraf. De overige gedetineerden zitten vast om andere redenen, het grootste deel in het kader van preventieve hechtenis. Echter, niet all veroordeelden zullen zonder meer in aanmerking kunnen komen voor een alternatieve sanctie. In het volgende zullen enkele kanttekeningen worden gemaakt.

In het beleid worden werkstraffen beschouwd als een alternatieve afdoening voor een (on)voorwaardelijke vrijheidsstraf tot 6 maanden. Één op de drie gedetineerden, die tot een (deels) onvoorwaardelijke vrijheidsstraf is veroordeeld, heeft zes maanden of minder gekregen. Welke deel zij op enig moment uitmaken van de gehele bevolking van de penitentiaire inrichtingen is op dit moment nog niet vast te stellen.

Uit twee van de onderzoeken onder de kortgestraften blijkt dat één op de drie gedetineerden verslaafd is. Bij deze groep mislukt op één op de drie werkstraffen. Dit is 30% hoger dan het landelijk gemiddelde over alle werkstraffen. Bij een mislukte taakstraf komt de veroordeelde toch terecht in een penitentiaire inrichting. Hierdoor wordt de druk op de cellencapaciteit niet minder. Verslaafden leveren dus weinig mogelijkheden op voor dit soort van alternatieve afdoeningen.

Zou men de kortgestrafte, niet verslaafde gedetineerden willen beschouwen als "doelgroep" dan zou de deze 22% van de afgestraften omvatten. Echter, zelfs dit is wellicht een overschatting want er is geen rekening gehouden met verstekzaken. Uit een onderzoek blijkt dat onder de kortgestraften 61% op verstek is veroordeeld. Vaak is instemming van de veroordeelde een vereiste voor een alternatieve afdoening en bij verstekzaken is het onmogelijk om de mening van de veroordeelde te vragen. Indien verstekzaken buiten beschouwing worden gelaten, dan wordt de omvang van de doelgroep 9% van de afgestraften. Het is echter mogelijk dat ook onder de verstekzaken er daders zijn die in principe bereid zouden zijn om aan een alternatieve sanctie deel te nemen. Maar, vóórdat men werkstraffen bij verstekzaken kan toepassen zal de wet moeten worden aangepast. Vertaald naar het aantal gedetineerden is dit c.a. 1700. Dit komt neer op maximaal 850 plaatsen op jaar basis.

Zou men alternatieven bij langgestraften willen toepassen, dan zou een grotere groep gedetineerde uit de penitentiaire inrichtingen kunnen worden gehouden. Het is de vraag of men dan aan taakstraffen moet denken. Wellicht liggen andere mogelijkheden meer voor de hand. Voorbeelden zijn programma's die gekoppeld zijn aan vervroegde invrijheidstelling. Het is moeilijk de preciese omvang van de doelgroep voor deze alternatieven te bepalen. In totaal betreft 68% van de vrijheidsstraffen een gevangenisstraf van langer dan 6 maanden. Dit betekent echter niet dat tweederde van de afgestraften in aanmerking zou kunnen komen voor een alternatieve straf. Immers, er zal rekening moeten worden gehouden met verschillende factoren zoals de aard van het delict. Afhankelijk van de criteria die aan deelname in zo'n project worden gesteld zal de omvang van deze doelgroep verder afnemen.

Behalve de afgestrafte veroordeelden zou men alternatieven ook bij verdachten in preventieve hechtenis kunnen toepassen. Deze groep bevat 39% van de bevolking van de penitentiaire inrichtingen. Bij deze groep zou men bijvoorbeeld elektronisch huisarrest kunnen toepassen waardoor wat celruimte vrij zou kunnen komen. Ook hier geldt dat de toelatingscriteria voor zo'n project, de preciese omvang van de doelgroep bepalen.

Wat weten wij over de gevangenispopulatie?

Op verzoek van de Commissie Korthals-Altes heeft het WODC een overzicht gemaakt van de populatie gedetineerden. Dit overzicht is opgesteld aan de hand van de gevangenisstatistieken van het CBS en enkele onderzoeken naar gedetineerden. Hierbij ligt de nadruk vooral op de kenmerken van de verdachten en de delicten. Daarnaast wordt ook naar de reden voor het verblijf in een penitentiaire inrichting en de duur van de opgelegde vrijheidsstraffen gekeken. Behalve de gehele bevolking van de penitentiaire inrichtingen worden ook drie subgroepen onderscheiden: degenen die in huizen van bewaring verblijven, kortgestraften en langgestraften. In het volgende wordt, per onderzoek, een overzicht gegeven van enkele bevindingen die betrekking hebben op de gevangenispopulatie.

1. Bevolking penitentiaire inrichtingen

Gevangenisstatistiek 1993

Bron: CBS, Hoofdafdeling statistieken van rechtsbescherming en veiligheid, 1994

Geslacht

95% man; 5% vrouw

Aard verblijf (gebaseerd op de populatie op 31 december 1993)

preventieve hechtenis	39%
gevangenisstraf	52%
vervangende hechtenis	2%
vreemdelingen	5%
overigen	2%

Rechtbankzaken in eerste aanleg afgedaan: opgelegde geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraffen bij mannen naar delict (1992) (zie bijlage 1 voor een nadere uitsplitsing naar delicttype)

wetboek van strafrecht	78%
w.v.	22% geweldsmisdrijven
	70% vermogensmisdrijven
	7% vernieling/openbare orde
	1% overige
wegenverkeerswet	9%
opiumwet	10%
wet wapens en munitie	2%
overige wetten	1%
overtredingen	0%
onbekend	0%

Gedetineerden naar duur van het onvoorwaardelijk deel van de opgelegde vrijheidsstraf (in procent) 1993

< 1 maand	10%
1-3 maanden	13%
4-6 maanden	10%
7-12 maanden	9%
13-24 maanden	23%
25-48 maanden	13%
> 48 maanden	20%

Gedetineerden naar leeftijdscategorie 1993 (in procent)

15-19 jaar	5%
20-24 jaar	23%
25-29 jaar	24%
30-34 jaar	20%
35-39 jaar	13%
40-44 jaar	8%
45-49 jaar	4%
50 jaar en ouder	4%

2. Huizen van bewaring

Drie Huizen van Bewaring

Bron: Bauke Wartna, Deconcentratie, WODC, 1995 (lopend onderzoek).

Het onderzoek is gebaseerd op gegevens van 981 gedetineerden. De respondenten zijn afkomstig uit huizen van bewaring in Den Bosch, Hoorn en Rotterdam. De gegevens zijn verzameld in december 1991, februari 1992 en september 1993.

Leeftijd

35% is jonger dan 25

59% is jonger dan 30

Geboorteland

54% is in Nederland geboren

Eerste keer in een huis van bewaring

46% zegt niet eerder in een HvB te hebben gezeten

Afgestraft

46% heeft het vonnis gekregen

54% wacht vonnis nog af

Duur van straf

50% heeft minder dan 20 maanden straf opgelegd gekregen
minimum straf = 1 maand; maximum straf = 240 maanden

Gevangenisstatistiek 1993: Huizen van Bewaring

Bron: CBS, Hoofdafdeling statistieken van rechtsbescherming en veiligheid, 1994

Leeftijdscategorie 1993 (in procent)

15-19 jaar	6%
20-24 jaar	24%
25-29 jaar	25%
30-34 jaar	20%
35-39 jaar	11%
40-44 jaar	7%
45-49 jaar	4%
50 jaar en ouder	3%

Gedetineerden naar verblijfstitel in de Huizen van Bewaring in 1993

voorlopige hechtenis	53%
Gevangenisstraf	36%
Hechtenis	3%
Vreemdelingen	6%
Passanten	2%

Verdachten in voorarrest

Bron: Max Kommer, Heenzendingen, WODC, 1994.

Het onderzoek is gebaseerd op gegevens van 591 verdachten die aan de Officier van Justitie zijn voorgeleid. De respondenten zijn afkomstig uit vier arrondissementen, namelijk Amsterdam, Rotterdam, Breda en Zutphen.

Geslacht

96% man

Leeftijd

met name tussen de 18 en 39 jaar

Etnische afkomst

31% Nederlands
18% Surinaams
14% Marokkaans
7% Turks

Gepleegde delict

68% vermogensdelicten
waaronder: 43% diefstal d.m.v. braak
 18% diefstal met geweld
12% geweld tegen personen
15% opium wet

3. Kort gestraften

Kort gestraften

Bron: Y.E.M. Zwaagstra, Stafbureau OM, december 1994

Het onderzoek is gebaseerd op de dossiergegevens van 255 daders die in de eerste helft van 1994 een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van zes maanden of minder opgelegd hebben gekregen. De onderzochte zaken zijn afkomstig uit de arrondissementen Den Haag, Arnhem en Assen.

Geslacht

m.n. mannen

Justitieel verleden

m.n. recidivisten (c.a. 2/3 komt 5x of meer eerder voor in de justitiële documentatie)

Verslaving

veel verslaafden

Delict

81% inbraken met schade

Verstek

61% is vonnis bij verstek opgelegd

De auteur merkt op dat verdachten in verstekzaken in principe niet in aanmerking komen voor dienstverlening omdat de dader dit zelf moet aanvragen. Daarbij noemt zij ook de hoge faalkans onder verslaafde gedetineerden als een belemmering voor een alternatieve straf.

Korte, bij verstek opgelegde vrijheidsstraffen

Bron: Eric Spaans, Wel of niet ter terechtzitting verschenen: een vergelijking van werkstraffen met korte, bij verstek opgelegde vrijheidsstraffen, WODC, januari 1995

Het onderzoek is gebaseerd op 600 meerderjarige veroordeelden die bij verstek zijn veroordeeld tot een korte vrijheidsstraf. De respondenten zijn afkomstig uit de arrondissementen Amsterdam, Arnhem, Den Haag, Groningen, Utrecht en Maastricht.

Geslacht

92% man

Leeftijd

gemiddelde leeftijd is 31 jaar

Vaste woon- of verblijfplaats

40% heeft geen vaste adres
hiervan is 18.5% verslaafd aan harddrugs

Dagbesteding

80% heeft geen vaste dagbesteding

Verslaving

35% gebruikt harddrugs regelmatig

Justitieel verleden

85% heeft eerder justitiële contacten
77% heeft reeds een (deels) onvw. vrijheidsstraf gehad

Voorarrest

40% was in verzekering gesteld
< 10% in bewaring

Delict

71% vermogensdelict gepleegd

Opgelegde straf

56% heeft een maand of minder opgelegd gekregen.

De auteur meent dat terughoudendheid op zijn plaats is bij verslaafde kortgestraften omdat kans op mislukking van de werkstraf bij verslaafden meer dan 30% bedraagt. De overgebleven groep (2 op de 3 van de kortgestraften) zou in principe in aanmerking kunnen komen voor dienstverlening. Onder deze kortgestraften hebben de meesten een langer justitieel verleden dan de dienstverleners maar hij merkt op dat er geen verband is tussen justiteel verleden en het verloop van de dienstverlening.

Korte, op tegenspraak opgelegde straffen

Bron: Eric Spaans, Toepassing Werkstraffen, WODC, lopend onderzoek

Het onderzoek is gebaseerd op de gegevens van 600 kortgestraften. De respondenten zijn afkomstig uit de arrondissementen Amsterdam, Arnhem, Den Haag, Groningen, Utrecht en Maastricht. Hieronder volgt een overzicht van de gegevens over de daders die een (deels) onvoorwaardelijk vrijheidsstraf opgelegd hebben gekregen (de voorwaardelijk veroordelingen en dienstverleners blijven buiten beschouwing).

Geslacht

93% man

Geboorteland

61% is geboren in Nederland

Dagbesteding

72% heeft een uitkering

21% heeft een baan

Verslaving: Harddrugs

37% gebruikt harddrugs regelmatig

Verslaving: soft- harddrugs, alcohol en gokken

54% leidt aan een of meer van deze verslavingen
hiervan heeft 2/3 geen vaste woon- of verblijfplaats

Vaste woon- of verblijf plaats

26% heeft geen vaste adres

hiervan is 14% verslaafd aan harddrugs

Kort gestraften vs. dienstverleners

Bron: E. Spaans. Appels en peren: Een onderzoek naar de recidive van dienstverleners en kortgestraften. WODC, 1994.

Het onderzoek is gebaseerd op de gegevens van 946 kortgestraften die in 1987 werden veroordeeld. Hiervan hebben er 675 een (deels) onvoorwaardelijke vrijheidsstraf en 271 een voorwaardelijk vrijheidsstraf opgelegd gekregen. De respondenten zijn afkomstig uit de arrondissementen Groningen, Maastricht, Utrecht, Arnhem, Den Haag, Amsterdam.

Geslacht

92% man

Leeftijd

de helft is tussen 18 en 25 jaar oud

Justitieel Verleden

c.a. 92% is eerder in aanraking geweest met justitie.

Het gemiddeld aantal eerdere contacten is 14,6 voor de groep die tot 3 maanden onvoorwaardelijk is gestraft, en 21,0 voor de groep wie 3 tot 6 maanden is opgelegd.

Samenvatting kortgestraften

De meeste kortgestraften zijn mannen en hebben een vermogensdelict gepleegd. Verder hebben de meesten een justitieel verleden. Volgens Spaans (1995) hoeft het zwaardere justitieel verleden van de kortgestraften geen contra-indicatie te vormen voor het opleggen van de werkstraf want het aantal eerdere justitiecontacten hangt niet samen met het slagen of mislukken van de dienstverlening.

Zowel onder de verstekzaken als bij de zaken die op tegenspraak zijn gevoerd is ruim een-derde van de kortgestraften verslaafd aan harddrugs. Zoals reeds door de verschillende auteurs is aangegeven, vormt dit een belemmering voor het opleggen van een alternatieve sanctie. Een bijkomend probleem is dat deze groep veelal geen vaste woon- of verblijfplaats heeft wat in de praktijk problemen kan opleveren wanneer de dader niet op de projectplaats komt opdagen.

Niettemin blijft er wel een vrij grote groep over die in principe in aanmerking zou kunnen komen voor een alternatieve afdoening. De precieze omvang van deze groep is moeilijk te schatten maar zou kunnen oplopen tot 2/3 van de kort gestraften (Spaans, 1995).

4. Langgestraften

1977 t/m 1987

Bron: Jos Verhagen, Veranderingen in de gedetineerdenpopulatie in de afgelopen 10 jaar. Justitiële Verkenningen, jr 15, nr 2, pp 7 - 16, 1989.

Tussen 1977 en 1987 is het aantal ten uitvoer te leggen gevangenisstraffen niet gestegen. Wel is de samenstelling van de gedetineerdenpopulatie veranderd. De voornaamste veranderingen zijn:

- * afname van het aantal gevangenisstraffen opgelegd wegens overtreding van de Wegenverkeerswet.
- * toename van het aantal gevangenisstraffen opgelegd wegens overtreding van de Opiumwet
- * toename van het aantal gevangenisstraffen opgelegd wegens overtreding van het Wetboek van Strafrecht
- * toename van het percentage verslaafden (van 1 op 7 in 1977 naar 1 op 3 in 1987)
- * toename van het aantal vrouwelijke gedetineerden
- * toename van het aantal buitenlandse gedetineerden (van 20% naar 25%)
- * over psychisch gestoorden valt moeilijk iets te zeggen want er zijn geen systematische gegevens voorhanden over de omvang van deze groep

5. Samenvatting

De meeste gedetineerden zijn afgestraft en hebben een onvoorwaardelijke gevangenisstraf opgelegd gekregen. Over alle penitentiaire inrichtingen genomen is het percentage gedetineerden waarvan de zaak is afgedaan 52%. Binnen de huizen van bewaring is dit percentage lager namelijk, 36%.

De duur van het onvoorwaardelijk deel van de opgelegde vrijheidsstraf varieert van minder dan één maand tot meer dan vier jaar. In één op de drie gevallen duurt de onvoorwaardelijke vrijheidsstraf 6 maanden of minder.

De meeste gedetineerden hebben een vermogensdelict gepleegd. Van de veroordeelden is 55% vanwege een vermogensdelict gedetineerd; onder de verdachten die in voorarrest zitten is dit percentage 68. Hiervan vormen diefstal d.m.v. braak en overige gekwalificeerde diefstal de grootste groepen.

De leeftijd van de gedetineerden varieert van 15 tot boven de 50. Het aantal minderjarigen in huizen van bewaring is zeer gering. Twee op de drie gedetineerden zijn tussen 20 en 34 jaar oud.

Eén op de drie kortgestraften is verslaafd aan harddrugs. Dit geldt zowel voor verdachten die bij verstek zijn veroordeeld als verdachten waarbij de zaak op tegenspraak is gevoerd. Gegevens hierover voor langgestraften zijn enigszins verouderd. De aanwezige gegevens (uit 1987) indiceren dat ook bij langgestraften één op de drie gedetineerden is verslaafd.

Helaas zijn er geen gegevens voorhanden over de psychische gezondheid van de gedetineerden.

Schaat 3.15

Rechtbankstrafzaken in eerste aanleg afgedaan: opgelegde geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraffen naar delict en geslacht

	Mannen			Vrouwen		
	1990	1991	1992	1990	1991	1992
Wetboek van Strafrecht	13 652	13 823	14 441	1 025	970	1 146
W.v.						
Geweldsmisdrijven	3 311	3 251	3 201	86	100	90
W.v.						
verkrachting	157	139	149	1	-	-
feitelijke aanranding der eerbaarheid	50	63	52	-	2	-
overige seksuele misdrijven	171	139	133	-	-	1
bedreiging	251	237	279	10	1	5
misdrijven tegen het leven	396	357	354	7	10	20
mishandeling	755	723	737	16	20	17
dood en lichamelijk letsel door schuld	4	3	1	-	-	1
diefstal met geweld	1 209	1 195	1 151	48	62	41
afpersing	318	377	345	4	5	4
Vermogensmisdrijven	8 950	9 449	10 062	882	823	1 002
W.v.						
valsheidsmisdrijven	943	1 056	1 296	206	195	303
eenvoudige diefstal	1 907	1 970	2 855	338	307	440
diefstal door middel van braak	989	1 010	702	21	24	18
overige gekwalificeerde-diefstal	4 498	4 744	4 546	271	254	194
verduistering	142	139	128	13	10	13
drog	128	152	173	9	12	13
telling en schuldheling	343	378	362	24	21	21
V...eling en openbare orde	1 208	967	1 020	45	32	44
W.v.						
tegen de openbare orde	655	426	399	28	11	9
discriminatie	1	-	-	-	1	-
gemeengevaarlijke misdrijven	189	171	156	7	5	5
tegen het openbaar gezag	160	165	218	8	8	19
schennis der eerbaarheid	11	1	6	-	-	-
vernietiging	192	204	241	2	7	11
Overige misdrijven Wetboek van Strafrecht	183	156	158	12	15	5
Wegenverkeerswet	2 058	1 906	1 727	38	37	52
W.v.						
Rijden onder invloed	1 181	1 116	1 113	16	25	38
Doorrijden na ongeval	80	77	65	3	-	5
Overige misdrijven Wegenverkeerswet	797	713	549	19	12	9
Opiumwet	1 749	1 930	1 775	132	75	81
W.v.						
Hard drugs	1 643	1 805	1 661	124	64	79
Soft drugs	106	125	114	8	11	2
Wet wapens en munitie	266	300	338	8	5	7
Overige wetten	98	97	163	15	15	16
Overtredingen	48	24	20	4	5	3
Onbekend	46	56	6	2	-	-
Totaal	17 917	18 136	18 470	1 224	1 107	1 300

BRON: CBS, GEVANGENISSTATISTIEK 1993.